

ОЦІНЮВАННЯ УЧНІВ

Лекція 4

Оцінювання як педагогічне явище

Аналіз і оцінювання знань, умінь та навичок учнів – невід’ємний структурний компонент навчального процесу. Виходячи з логіки навчального процесу, він є, з одного боку, завершальним етапом оволодіння певним змістовим блоком, а з іншого – своєрідною сполучною ланкою в системі навчальної діяльності.

Класичне визначення оцінювання запропоноване новозеландським вченим К. Бібі, який визначав його так: «Оцінювання – це систематичне збирання і тлумачення фактів, за якими йде наступний етап – судження про їхню цінність і відповідне планування подальших дій».

Оцінювання як результат моніторингу якості освіти в європейських країнах здійснюється з метою: удосконалення педагогічних засобів; визначення результативності навчання та виховання учнів; порівняння навчальних закладів, встановлення рейтингу; визначення ефективності використання коштів і ресурсів; планування та прогнозування розвитку освітньої галузі певного регіону, міста; формування освітньої політики держави, регіону; визначення престижності та конкурентоспроможності національної системи освіти.

У освітній практиці більшості країн світу (в тому числі і в Україні) поширені два види оцінювання: зовнішнє (здійснюється періодично спеціальними установами і фахівцями за відповідною технологією); внутрішнє (проводяться на рівні групи, класу, школи вчителями-предметниками, або групою вчителів окремої школи, шкільними психологами за їх бажанням або за вимогою керівництва школи з використанням власних методичних матеріалів для внутрішніх потреб та звітування про результати оцінювання перед батьками).

Формальне внутрішнє оцінювання

Які ж є форми внутрішнього оцінювання знань учнів. Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів є знання, вміння та навички, досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності.

Під оцінкою знань, умінь та навичок українські дидакти розуміють процес порівняння досягнутого учнями рівня володіння ними з еталонними вимогами, описаними в навчальній програмі. Як процес, оцінка знань, умінь та навичок реалізується в ході контролю (перевірки) останніх. Успіхи навчально-пізнавальної діяльності учнів характеризуються кількісними та якісними показниками, що виражаються й фіксуються в оцінці успішності – системі певних показників, які відображають об'єктивні знання, уміння та навички.

У виданому Міністерством освіти і науки України документі «Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти» зазначено:

«Визначення рівня навчального прогресу учнів є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому результаті повинна не просто дати людині суму знань, умінь чи навичок, а сформувати рівень компетенції».

Завданням оцінювання навчальних досягнень учнів є:

показати учням рівень їхнього засвоєння матеріалу; визначити найкращих учнів за результатами;

стимулювати мотивацію учнів до отримання сучасних знань;

визначити, наскільки здібний кожен учень; з'ясувати, чи є необхідність у додатковому навчанні;

поставити оцінки учням.

З метою забезпечення об'єктивного оцінювання рівня навчальних досягнень учнів запроваджено 12-бальну шкалу, побудовану за принципом урахування їх особистих досягнень. При визначенні навчальних досягнень учнів аналізу підлягають: характеристики відповіді учня: елементарна, фрагментарна, неповна, повна, логічна, доказова, обґрунтована, творча; якість знань: правильність, повнота, осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність; ступінь сформованості загально навчальних та предметних умінь і навичок; рівень оволодіння розумовими операціями: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки тощо; досвід творчої діяльності (вміння виявляти і розв'язувати проблеми, формулювати гіпотези); самостійність оцінних суджень. На основі цих орієнтирів виокремлюють чотири рівні навчальних досягнень учнів.

Контроль навчальних досягнень учнів ділиться на види залежно від дидактичної мети. Існують такі методи контролю:

діагностичний контроль (цей метод спрямований на визначення рівня освітньої компетентності учнів);

поточний контроль (націлений на перевірку якості засвоєння знань); повторний контроль (спрямований на засвоєння навичок, умінь та засвоєного матеріалу);

тематичний контроль (направлений на перевірку рівня знань та навичок у межах однієї теми чи навчальної дисципліни);

підсумковий контроль (має на меті виявити рівень засвоєння матеріалу в кінці семестру чи вивчення дисципліни).

Поточне оцінювання – це процес встановлення рівня навчальних досягнень учня (учениці) в оволодінні змістом предмета, уміннями та навичками відповідно до вимог навчальних програм. Об'єктом поточного оцінювання рівня навчальних досягнень учнів є знання, вміння та навички, самостійність оцінних суджень, досвід творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності.

Поточне оцінювання здійснюється у процесі поурочного вивчення теми. Його основними завдання є: встановлення й оцінювання рівнів розуміння і первинного засвоєння окремих елементів змісту теми, встановлення зв'язків між ними та засвоєним змістом попередніх тем, закріплення знань, умінь і навичок.

В Україні поширені такі форми поточного оцінювання: індивідуальне, групове та фронтальне опитування; робота з діаграмами, графіками, схемами; зарисовки біологічних об'єктів; робота з контурними картами; виконання учнями різних видів письмових робіт; взаємоконтроль учнів у парах і групах; самоконтроль. Інформація, отримана на підставі поточного контролю, є основною для коригування роботи вчителя на уроці.

Тематичному оцінюванню навчальних досягнень підлягають основні результати вивчення теми (розділу). Тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів забезпечує: усунення безсистемності в оцінюванні; підвищення об'єктивності оцінки знань, навичок і вмінь; індивідуальний та диференційований підхід до організації навчання; систематизацію й узагальнення навчального матеріалу; концентрацію уваги учнів до найсуттєвішого в системі знань з кожного предмета.

Контроль навчання також ділиться за:

- часом проведення (вхідне, поточне, підсумкове);
- методами оцінювання (формальне і неформальне);
- моделями (відповідно до критеріїв, відповідно до норм та відповідно до розвитку та прогресу);
- походженням (стандартизоване, укладене викладачем та аутентичне)

В Україні застосовуються такі типи оцінювань, як опитування, письмове опитування, усне тестування та диктант. Однак, найчастіше використовуються письмове опитування та письмове тестування, або змішаний тип оцінювання.

Тестування, за визначенням німецького вченого К. Інгенкампа (*Karlheinz Ingenkamp*), яке вважається класичним: «...це – метод педагогічної діагностики, за допомогою якого вибір поведінки, що презентує передумови чи результати навчального процесу, повинен максимально відповідати принципам зіставлення, об'єктивності, надійності та валідності вимірів, повинен пройти опрацювання й інтерпретацію й бути прийнятним для застосування в педагогічній практиці».

Під час розгляду тестування, як способу оцінювання, треба розглянути його з позиції відмінності від інших форм контролю оцінювання.

Так, виділяють декілька відмінностей:

- зміст тесту чітко планується, зміст тесту ретельно відбирається та перевіряється експертами;

планується форма завдань, їхній вид та кількість і, навіть, розташування;

- форма завдань у тестах завжди стандартизована, як за формою пред'явлення, так і за формою запису відповідей;

- наявність та публічність статистичних характеристик тестових завдань: до початку тестів вже відомо, яка буде складність пропонованого завдання, чи буде воно однаково виконуватися слабкими і сильними піддослідними чи ні;

- існують спеціальні шкали, які співвіднесені зі стандартизованими нормами для визначення результатів тестування;

- наявність оцінок точності вимірювання (помилки вимірювання). За допомогою статистичних методів можливо оцінити помилку вимірювання, а за результатами оцінки прийняти або не прийняти результати тестування.

Отже, завдяки таким особливостям, тестування є найбільш ідеальним способом оцінювання навчальних досягнень учнів, оскільки ставить усіх школярів в однакові умови та на перший план ставить саме знання.

Тестування буває декількох видів. Серед них можна виділити: тести досягнень; тести інтелекту; тести креативності; тести особистісні тощо.

Тестування є практичним та ефективним способом оцінювання навчальних досягнень учнів.

Поряд з іншими формами оцінювання ефективною у старшій школі є рейтингова система, яка сприяє формуванню ключових компетентностей і застосовується для підвищення мотивації учнів до навчання, формування ключових компетентностей, підвищення об'єктивності оцінювання впродовж усього навчання, які отримують учні за виконання різних видів робіт (самостійна робота, підсумкова робота, творча робота, олімпіади, виставки, конкурси творчих робіт, науково-дослідні й художні проекти, діяльність в органах учнівського самоврядування, у соціально-корисних проектах тощо).

Ця система передбачає визначення рівня оволодіння учнями навчальним матеріалом з кожної навчальної теми чи навчального курсу, цілісної сформованості знань, умінь та навичок.

Формувальне оцінювання

Формувальне оцінювання – це оцінювання під час навчання і “для навчання” (англ. – “*assessment for learning*”). “Формувальне” (англ. – “*formative*”) – тому що, на відміну від підсумкового, має на меті формування (або форматування) навчального процесу з урахуванням навчальних потреб кожного учня задля більш ефективного формування необхідних знань, умінь та ставлень.

Водночас, значення слова “оцінювання” не обмежується виставленням оцінки. Це послідовна змістовна взаємодія між учнем, учителем і батьками щодо навчальних досягнень учня на підставі всім зрозумілих цілей і критеріїв.

Аби оцінювання стало формувальним, система прийомів, що вчитель застосовує під час навчання, має ґрунтуватися на певних ціннісних орієнтирах. Зокрема, для успішного застосування формувального оцінювання навчальний процес має бути організований у такий спосіб, щоби спонукати кожного учня бути активним його учасником, а не пасивним “отримувачем” знань і оцінок. Має бути створена така атмосфера навчання, за якої учні не бояться “йти на ризик” – ставити запитання, робити помилки й показувати, чого вони ще не вміють або не знають.

Формувальне оцінювання як “оцінювання для навчання” складається з певних елементів, серед яких насамперед:

- вироблення зрозумілих учням цілей на певний період навчання;
- надання й отримання учнями конструктивного зворотного зв'язку щодо їхніх навчальних досягнень відповідно до визначених цілей;
- коригування вчителем навчального процесу відповідно до результатів і навчального поступу учнів.

Результат формувального оцінювання для учнів – усвідомлення ними відповідей на три важливі запитання:

1. яка моя ціль у вивченні цього предмета або курсу на цьому етапі навчання – які саме знання й уміння я маю опанувати і для чого, як саме вони будуть оцінюватися в підсумку?
2. де я зараз на шляху досягнення цієї цілі – що саме мені вдається добре, а над чим потрібно попрацювати?
3. яке в мене наступне завдання на цьому шляху?

Важливо враховувати й те, що формувальне оцінювання як стратегія підвищення рівня навчальних досягнень і покращення якості освіти – це не про застосування того чи іншого окремого прийому або інструменту.

Формувальне оцінювання не може здійснюватися вибірково й не обмежується заповненням учителем тих чи інших форм. Без постійного активного залучення учнів до оцінювання, за відсутності будь-якого із зазначених вище першочергових елементів, формувальне оцінювання може швидко перетворитися на формальне.

Формувальне оцінювання вимагає системності, має бути вбудоване в повсякденне шкільне життя. Це потребує новітніх підходів до організації навчального процесу й послідовної побудови нової культури оцінювання – у центрі яких учень / учениця та їхні індивідуальні потреби пізнання.

Формувальне оцінювання є однією з найефективніших досліджених стратегій підвищення рівня навчальних досягнень учнів за висновками міжнародних науковців та експертів, зокрема, [Організації економічного співробітництва та розвитку](#) (ОЕСР).

На системному рівні послідовне впровадження й застосування формувального оцінювання сприяє рівному доступу до якісної освіти, оскільки допомагає учням, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу, досягати кращих результатів навчання. Цей різновид оцінювання розвиває в учнів уміння вчитися, а отже – сприяє реалізації ціннісного орієнтиру щодо навчання протягом життя. Учителі, які застосовують техніки формувального оцінювання, виявляються краще підготовленими до індивідуалізації навчання відповідно до потреб учнів.

Зворотний зв'язок – обмін інформацією між учнем і вчителем або між учнями щодо їхніх навчальних досягнень у межах визначених цілей і очікуваних результатів – має значний вплив на ефективність навчального процесу. Це доводять численні міжнародні наукові дослідження. За результатами аналізу британської організації Education Endowment Foundation (EEF), учні, чиє навчання супроводжується наданням і отриманням змістовного зворотного зв'язку, у середньому на 8 місяців випереджають у своєму навчальному поступі учнів, які такого зворотного зв'язку не отримують.

Крім того, формувальне оцінювання сприяє розвитку в учнів метакогнітивних навичок, тобто вміння планувати, регулювати, аналізувати власну навчальну діяльність, визначати причини труднощів та можливі шляхи їхнього подолання, що, зі свого боку, розвиває внутрішню мотивацію. Це стає можливим, зокрема, завдяки концентрації уваги на процесі та цілях навчання, орієнтації на результат, застосуванню технік самооцінювання і взаємооцінювання. За даними EEF, розвиток школярами метакогнітивних навичок і навичок саморегуляції дає їм можливість досягти результатів навчання, що в середньому на 7 місяців випереджають навчальний поступ інших учнів.

Отже, цінність формувального оцінювання в тому, що воно підвищує мотивацію, розвиває вміння вчитися та допомагає учням досягати кращих результатів навчання.

Україна – не перша й не єдина країна, що стикається з труднощами під час впровадження формувального оцінювання. За результатами аналізу ОЕСР, основні виклики на шляху впровадження формувального оцінювання такі:

- необхідність досягнення балансу між практиками формувального оцінювання та “завжди видимими” результатами підсумкового оцінювання (в українському контексті – також поточного бального оцінювання) на системному рівні;
- низька якість інструментів підсумкового оцінювання або застосування інструментів підсумкового оцінювання, що не відповідають змісту навчальних програм;
- недостатня узгодженість між підходами до оцінювання навчальних досягнень учнів та моніторингу якості освіти.

Додатковий чинник тиску на систему оцінювання – складання відкритих рейтингів класів або шкіл на підставі обмежених даних підсумкового оцінювання, як-то середній бал чи результати зовнішнього незалежного оцінювання.

Серед можливих шляхів попередження або подолання зазначених викликів з огляду на міжнародний досвід експерти ОЕСР зазначають:

- послідовне поширення практик формувального оцінювання з одночасним використанням результатів підсумкового оцінювання з формувальною метою – тобто для надання й отримання зворотного зв'язку щодо успіху та рівня складності завдань, визначення подальших навчальних цілей і коригування навчання з орієнтацією на виявлені потреби учнів; і
- формування загальної культури оцінювання та впровадження внутрішнього моніторингу якості освітніх послуг на рівні шкіл.

Ці кроки можуть допомогти знизити рівень напруження щодо оцінювання та створити умови для зміщення фокусу уваги учасників навчального процесу з “підготовки до тестів” на оцінювання заради більш якісного навчання.

Формувальне оцінювання, й особливо надання ефективного зворотного зв'язку, потребують розвитку відповідних навичок в усіх учасників навчального процесу.